

Alois Knop, *Spisovná čeština ve Slezsku v 16. století*. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě, sv. 1, Praha 1965, str. 176 a 20 str. příloh.

Dějiny spisovné češtiny ve všech oblastech jejího působení během historického vývoje čekají stále ještě na své zevrubné zpracování. Ve 14.—15. století se čeština vyvinula v první živý spisovný jazyk slovanský a postupně rozšířila své působení i na oblasti jiných národů ležících na východ od českých zemí — do Slezska, Polska, Uhrc, Ukrajiny aj. Významná úloha přitom připadla Slezsku, kde zejména slovanské obyvatelstvo většinou polské jazykové příslušnosti v Horním Slezsku se stalo na staletí uživatelem češtiny jako svého jazyka kulturního. Je proto třeba uvítat jako malou splátku velkého dluhu české jazykovědy knihu A. Knopa o spisovné češtině ve Slezsku v 16. stol.

A. Knopovi nešlo v jeho práci o postižení působnosti českého jazyka ve Slezsku jako celistvého fenomenu kulturních dějin slezských; autor omezil svůj úkol na předbělohorské století — „dobu nejintenzívnějšího scelujícího vývoje českého jazykového celku“. Práce má sice základní zaměření jazykové a rozbor pravopisu, hláskosloví, tvarosloví a skladby vybraných ukávek představuje její těžiště, avšak autor se pokusil nalézt odpověď také na řadu širších kulturně historických otázek. Je možno říci, že přínos práce je vsutku především v jazykovém rozboru a méně uspokojí její závěry obecnější, opřené většinou o starší a ne vždy spolehlivou literaturu.

Jazyková část se opírá o rozbor 25 textů zvolených se snahou zachytit všechny druhy záznamů z území Horního Slezska. Cílem bylo zjistit, zda se vyvíjel ve Slezsku hovorový styl českého jazyka, v čem se shodoval s mluvenou formou v Čechách a na Moravě a v čem měl regionální zabarvení. Výbor textů budí však již sám o sobě pochybnosti, zda byl k uvedenému účelu vhodný a metodicky správný. Autor pojal do svého rozboru texty lišící se svou společenskou funkcí (zemské zřízení, pozemkové knihy, městské knihy, urbáře i literární památky) a pocházející z nejrůznějších jazykových okruhů (z jazykové oblasti české, polské i později poněmčené, přičemž některé české texty jsou z oblasti teritoriálně moravské).¹ Vzniká pochybnost, zda toto byl nevhodnější způsob, jak dokázat existenci hovorové formy českého jazyka jako útvaru nadnářečního, jehož užívaly tehdejší vzdělané vrstvy a jež překlenula protiklad mezi spisovným jazykem a místními nářečnými. Vždyť sotva se dá předpokládat jedna hovorová forma spisovného jazyka v oblastech mluvících českými nářečnými a v oblastech mluvících polskými dialekty. Jinou námitku budí argumentace, opírající se o citáty z úředních knih, kde často spíše než o znaky hovorového jazyka se jednalo o kancelářské formule, přejímané nezměněné z textu do textu. Z tak nejednotného materiálu je sotva možno vyvozovat jakýsi systém hovorového jazyka. Budoucí výzkum v tomto směru bude muset více počítat s oblastními odlišnostmi a bude se muset soustředit na takový okruh jazykových památek, jež vsutku umožní proniknout k poznání hovorových forem. Je pravděpodobné, že vhodnější k tomu budou památky z následujících staletí, kdy čeština ve Slezsku ztrácela své české kulturní záčerní a držela se vlastními silami. Pak bude snad také možno odlišit hovorové jevy od úředních šablon, hyperkorektností nebo od prosté neznalosti spisovné formy, jež vedla k popolštování většiny textu a pouhému přikrašlování ho ustálenými floskulami. Pozornost bude třeba zaměřit také na pisatele textů, prameny jejich jazykového vzdělání a různé stupně jejich jazykových znalostí.

Bez výhrad nelze přijmout ani autorovo celkové hodnocení úlohy češtiny ve Slezsku: „Čeština usnadňovala nástup polštiny a byla polštinou nenásilně nahrazována, jakmile se polština vyvinula natolik, že mohla plnit úlohu spisovného jazyka.“ Působení češtiny sahalo přece v Horním Slezsku až do pruské okupace v polovině 18. stol. a na Těšínsku ještě mnohem déle. Spíše než o „nenásilném nahrazování“ polštinou lze mluvit o trvalém zápase, který byl odrazem boje o politickou a kulturní orientaci Horního Slezska.² O dramatickosti toho boje svědčí proměny, jimiž prošel hornoslezský a těšínský kulturní život v době pobělohorské, kdy první vlna protireformace byla nesena velmi často kněžími z Polska a jedním jejím výsledkem byl ústup češtiny z kostelů v řadě vsí středního Těšínska.³ Jiným uzlovým bodem byl počátek 18. století, kdy protestantský pietismus v těšínském středisku počal nahrazovat češtinu polštinou. A podobných situací, vzdálených jakékoli idyličnosti, se vytvořilo během staletí více.⁴

Studium funkce češtiny ve Slezsku je jedním z naléhavých úkolů české jazykovědy i historie. Polská věda si k této otázce nedovedla dosud vytvořit kladný vztah; soustředila se na sledování polských písemných památek a české ponechávala zatím stranou. Jde ovšem o neporozumění: nelze přece správně hodnotit vývoj slovanského živlu — též polského — v Horním Slezsku, jestliže se soustředíme pouze na jeho písemný odkaz v polském

jazyku a pomíneme český, který měl často větší rozsah i funkční význam. Jde o památky, jež vytvořil též polský lid pro své kulturní potřeby. Vzniká nebezpečí, že oboustranný nezáměr by mohl nechat zapadnout tuto stránku působení české kultury ve Slezsku. Práce A. Knopa je příslibem, že alespoň na české straně tomu tak nebude a že jsou na tomto poli předpoklady pro plodnou spolupráci polsko-českou.

Milan Smerda

- ¹ Nejasný je účel soupisu českých urbářů, gruntovnic a jiných dokumentů, otištěný v seznamu archivních pramenů, z něhož autor nečerpal. Jestliže to měl být soupis česky psaných dokumentů ze Slezska ve zkoumaném období, pak jde vskutku o malé torzo. V seznamu překvapuje nesprávné místní názvosloví nejen u obcí ležících dnes v polské části Těšínska (Borek — patrně Bobrky, Březovka — Březůvka, Humny — Humna, Tisovice — Tisovnice), ale též v hranicích našeho státu (Gródek — Hrádek, Pískov — Pisek, Biala — Bělá).
- ² M. Smerda, *Między polską i czeską orientacją kulturalną. Czeskie i polskie wpływy kulturalne na Górnym Śląsku po wojnie trzydziestoletniej*. Sobótka 1960, 497—514.
- ³ Srov. *Historia Śląska* I, 3, Wrocław—Warszawa—Kraków 1963, mapa T. Ładogórskeho.
- ⁴ V té souvislosti nevhodně působí odvolání na „Dworzanina Polského“ L. Górnického pro důkaz, že čeština byla pokládána za jazyk lepší než místní nářečí a byla považována za vlastní. Górnický měl přece na mysli užívání češtiny polskou šlechtou z Rzeczypospolité.

Joachim Kirchner, *Scriptura Gothica Libraria*. R. Oldenbourg Verlag, München—Wien 1966, 81 Seiten Text, 87 Abbildungen auf 66 Tafeln, 4°.

Die neue Faksimilesammlung paläographischen Charakters, die im vorigen Jahr in dem bekannten Oldenbourg-Verlag von Joachim Kirchner vorbereitet und herausgegeben wurde, wird zweifellos ein weites und lebhaftes Echo finden — gewiss mit vollem Recht und aus mehrfachem Grund. Erstens haben wir hier mit einem Werk zu tun, das eine völlig organische Fortsetzung der schon im J. 1955 in demselben Verlag erschienenen Kirchnerschen Sammlung *Scriptura Latina Libraria* ist. Dies ist ein Beweis dafür, wie zielbewusst und wohlüberlegt die Bestrebungen des Autors sind, allen denjenigen, die am Studium der Entwicklung der lateinischen Buchschrift im Altertum und im Mittelalter interessiert sind, ein modernes Faksimilenaachschlagewerk zur Verfügung zu stellen und mithin den heute so empfindlichen Mangel an solchen für das paläographische Studium völlig unentbehrlichen Handbüchern zu beheben. Dass Kirchners Arbeit den auf diesem Gebiet gestellten Anforderungen tatsächlich gerechnet wird und einen begrüssenswerten Beitrag darstellt, beweist ziemlich einleuchtend schon die Tatsache, dass die erste Sammlung, die *Scriptura Latina Libraria*, welche lateinische Schriftproben aus den 1.—15. Jahrhunderten enthält, zur Gänze vergriffen ist, so dass der Verlag Oldenbourg eine weitere Ausgabe vorbereitet. Der zweite Grund des erhöhten Interesses ist zweifellos die eigentliche thematische Ausrichtung der erschienenen Sammlung. Stellt doch die Paläographie gotischer Schriftarten eines der kompliziertesten Probleme der mittelalterlichen lateinischen Schrift dar, dass obendrein in der gegenwärtigen Literatur nicht genügend berücksichtigt ist. Zwar sind in den letzten Dezenen markantere Fortschritte gemacht worden in bezug auf die Klassifikation der gotischen Schriftgattungen, ihrer Typologie, auf das Wissen um ihre Entstehung und ihre wechselseitigen Differenzen und Beziehungen, doch ist die Frage der Entwicklung einzelner Schriftarten und ihrer territorial- und namentlich zeitgebundenen Eigentümlichkeiten sowie ihrer kennzeichnenden Züge im grossen ganzen ein offenes Problem. Gerade hier treten in der paläographischen Praxis schwierigere Fälle auf. Umso komplizierter ist aber die Lösung derartiger Aufgaben in einer Faksimileausgabe, deren Ziel es ist, mittels konkret gewählter Proben in gedrängter Form die typischen Merkmale der Zeit und des Milieus zu erfassen und zu verallgemeinern. Der dritte ins Gewicht fallende Grund unserer Aufmerksamkeit ist schliesslich die Persönlichkeit des Autors selbst. Mit seinem Namen ist eine Reihe hervorragender und verdienstvoller Arbeiten auf dem Gebiet der Geschichte der Bücherkultur und des Buchwesens verknüpft. Stellvertretend für alle seien hier wenigstens die beiden allgemeinbekanntesten Werke erwähnt: das „Lexikon des Buchwesens“ und die „Geschichte der deutschen Zeitschriften“. Allerdings ist Kirchners Anteil auf dem Gebiete der Paläographie selbst bedeutungsvoller als derjenige vieler anderer. Man kann sogar sagen, dass sein Name zu einem Begriff geworden ist, und zwar gerade auf dem Gebiete der Paläographie gotischer Schriftarten. Sein in Mitarbeit mit Ernst Crous im J. 1928 herausgegebenes